

במריקה ושטיפה, ובהתאם לדין הידוע שכלי חרס אינו מוכשר בהגעלה. שיטת הרמב"ם, שבשאר הקרבנות פרט לחטאת לא נאמרה מצות שבירה, וכלי חרס שבושלו בהם טעונים מריקה ושטיפה. שיטתו נובעת כנראה מגרסתו במשנה, וכן משיטתו בעניין מריקה ושטיפה, שאיננה הגעלה ממש: לדעתו הטעם הבלוע בכלי מותר מן הדין, ורק הלכלוך החיצוני טעון הכשר. יש אומרים שאף הרמב"ם מודה שמדרבנן יש לשבור את כלי החרס בכל הקדשים (חזון איש).

ג. באבות דרבי נתן (נוסחא ב פל"ט) משתמע ששבירת כלי חרס נוהגת גם בתנורי הפסחים, ראה להלן מערכה רנא. יש מן האחרונים שציידו בשיטת רש"י, מכח הקשיים בשיטת הרמב"ם (ברכת הזבח צה,ב), ויש שציידו בשיטת הרמב"ם (חסדי דוד).

סיכום

שיטת רש"י ורוב הראשונים, שהמצוה לשבור כלי חרס שבושלה בו חטאת נוהגת בכל הקדשים, כשם שמצינו

מערכה רמה. כיבוס דם שניתז על עור ובגד הראוי לקבל טומאה (צג,ב-צד,א)

הסוגיה דנה בטיבו של העור הטעון כיבוס. הכל מודים שעור מעובד טעון כיבוס, ומאידך, שעור שטרם הופשט מבשר הבהמה אינו טעון כיבוס; אולם מצינו מחלוקת לגבי השלב האמצעי, עור שהופשט מן הבהמה אך עדיין לא עבר תהליך עיבוד המכשיר אותו לשימוש (ועור ממין זה מצוי הרבה בעזרה), האם יש לכבסו. אגב כך נדונות בסוגיה דוגמאות נוספות לבגדים שאינם ראויים לשימוש כמות שהם, אלא לאחר שיעברו תהליך מסוים.

מחלוקת התנאים ופסק ההלכה

במשנה נאמר: "ניתז על העור עד שלא הופשט – אינו טעון כיבוס, משהופשט – טעון כיבוס, דברי ר' יהודה. ר' אלעזר אומר: אף משהופשט אינו טעון כיבוס"¹.

בברייתא (שמקורה בתורת כהנים, צו פרק ו,ו) נאמר, שר' יהודה לומד מהמילים "אשר יזה עליה", המיותרות לכאורה, לרבות עור שהופשט; אך לא עור שטרם הופשט, שכן הפרט 'בגד' מלמד: "מה בגד – הראוי לקבל טומאה, אף כל הראוי לקבל טומאה". לעומתו, ר"א לומד מהמילים הנ"ל לרבות את השק ושאר מיני הבגדים², ומן הפרט 'בגד' למד שבעינין "דבר המקבל טומאה", ולא עור שהופשט. לעניין שייכות הטומאה לכאן, ומה יש ללמוד מכך על מהות דין הכיבוס, עיין במבוא להלכות הכיבוס (מערכה רלה).

הגמרא שואלת "מאי בינייהו", ומביאה שלוש דוגמאות נוספות לדבר הראוי לקבל טומאה ועדיין אינו מקבל: אביי: מטלית קטנה ששיעורה פחות משלוש אצבעות. רבא: בגד שחשב עליו לצורה. לשון אחרת בשמו³: עוצבא שחשב עליה לקצעה. שאלת הגמ' ותשובותיה ידונו להלן.

הרמב"ם (הל' מעשה הקרבנות ח,ה) פוסק כר' יהודה, וטעמו, שהמשך המשנה: "אינו טעון כיבוס אלא... דבר שראוי לקבל טומאה" הוא כר' יהודה, כדברי הגמ' (צד,א),

נאמר בתורה (ויקרא ו,כ) על קרבן החטאת: "ואשר יזה מדמה על הבגד אשר יזה עליה תכבס במקום קדוש". במשנה נאמר, שלא רק בגד העשוי מבד טעון כיבוס, אלא כל דבר רך הראוי לכיבוס, כגון עור, כלול בדין זה.

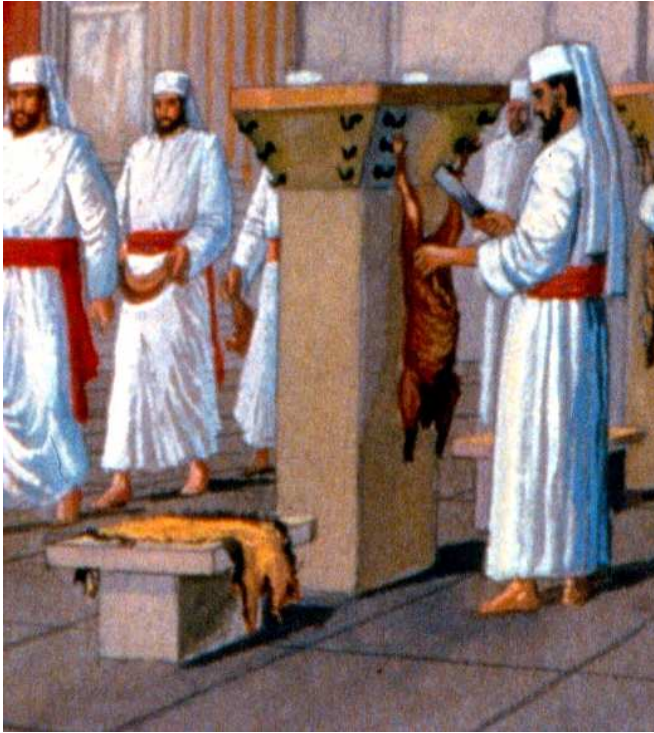

עור שלא הופשט. כאשר העור עדיין מחובר לגוף הבהמה, אפילו באופן חלקי, הכל מודים שאינו מקבל טומאה, ואף אינו נחשב "ראוי לקבל טומאה", ולכן אם ניתז עליו דם חטאת - אינו טעון כיבוס. לדעת רש"י, הסיבה לכך היא שהעור זקוק למעשה כדי להביאו לכלל טומאה.

השווה 'בגד' האמור כאן ל'בגד' האמור בשרצים, שאף בו התרבו שאר המינים; אולם לר"י סתם 'בגד' כולל את כל המינים, והריבוי נצרך גם למה שאינו מקבל טומאה אלא רק ראוי לקבלה (על פי 'תוספת קדושה').

1. שלוש המילים האחרונות – על פי הגהת הב"ח והשטמ"ק אות ה.
2. רש"י (צג,ב ד"ה אין לי אלא בגד; צד,א ד"ה עוצבא) מבאר, שר"א סתם 'בגד' הוא צמר ופשתים בלבד, ולכן הריבוי אינו אלא לשאר מיני הבגדים, ובעקבות הריבוי

לעומת זאת, עור שלא הופשט הרי הוא מחוסר מעשה, ולכן אינו חשוב "ראוי לקבל טומאה", ואינו טעון כיבוס.

עור שהופשט. נחלקו תנאים האם הוא טעון כיבוס, ולדעת רבי יהודה, שהלכה כמותו, הוא חייב בכיבוס. לדעת הרמב"ם, עור אינו מקבל טומאה עד שיעבור עיבוד, ובכל זאת די בכך שהוא ראוי לדבר כדי שיתחייב בכיבוס.

אולם הרמב"ם (הל' מעשה הקרבנות ח,ה) כותב: "אבל אם ניתו על עור בהמה, עד שלא הופשט – אינו טעון כיבוס, אחר שהופשט – טעון כיבוס, שאף על פי שאינו עתה מקבל טומאה הרי הוא ראוי לקבל טומאה לאחר שיתעבד". וכן כתב בפירושו למשנתנו: "הכל מודים שהעור בצמרו בזמן שמפשיטין אותו קודם שיעובד ויתוקן אינו מתטמא בשאר הטומאות, אבל ראוי הוא לטומאה, כלומר, אם תוקן ועובד". נראה שהרמב"ם חולק על הדין היוצא מרש"י וסיעתו, שעור מקבל טומאה במחשבה גרידא, ולדעתו אין העור מקבל טומאה כלל עד שיעובד, ולפיכך הוכרח לומר, שגם דבר שאינו ראוי לקבל טומאה אלא על ידי מעשה גמור נחשב

שהופשט דווקא כשחשב עליו. כך הבין זאת בקרבן אהרן על התו"כ שם, שאין שום הבדל להלכה בין הנוסחאות השונות בדעת ר"א, וכן משמע בפנים מאירות.

5. מתוס' נראה שגם במשנה קיימת גרסה חלופית, אבל לא ברור מהי. בטהרת הקדש ובעזרת כהנים על התו"כ הציעו שר"א אמר רק את ההמשך "אינו טעון כיבוס אלא מקום הדם" וכו', אך הדבר תמוה, שכן בגמ' מפורש שמשפט זה, "דבר שראוי לקבל טומאה", הוא כדעת ר' יהודה, כאמור!

6. מהלכם של התוס' סבוך, מפני שנשתלבו בדיבור זה קטעים מבעלי תוס' שונים (עיין 'מים קדושים'), אבל מסקנתם מתבררת היטב מד"ה מאי בינייהו.

7. רש"י (צגב, ד"ה ודבר הראוי לקבל טומאה); תוס' (ד"ה מנין); רשב"ד (לספרא צו פרק ו,ו); פסקי ר"ד. רש"י בד"ה מה בגד כותב: "ועור משהופשט ראוי לקבל טומאה אם חישב עליו לעבדה", וראה סדרי טהרות כלים (רלוב), וקראן אורה שתמהו על כך, והסדרי טהרות הטה את רש"י לשיטת הרמב"ם להלן; אך השטמ"ק גורס ברש"י "לעוצבא".

והרי זו "מחלוקת ואחר כך סתם", שהלכה כסתם (פירוש המשנה לרמב"ם; כסף משנה).

בירור דעת רבי אלעזר

הגרסה הפשוטה לפנינו, שר"א אינו מצריך כיבוס לעור שהופשט, ולא ריבה לכיבוס אלא שק וכיוצא בו. בפני הראשונים (רש"י ד"ה יכול; תוס' ד"ה מנין; הפירוש המיוחס לר"ש לתו"כ שם) היתה גרסה אחרת בדברי ר"א בברייתא: "יכול שאני מרבה עור עד שלא הופשט" (גם בתורת כהנים יש חילופי גרסאות בדבר, וברוב כתה"י: "משהופשט"). על פי גרסה זו אף ר"א מודה שעור שהופשט טעון כיבוס, וטעמו של דבר, שהוא מקבל טומאה כבר כעת⁴. לא ברור כיצד מתיישבת גרסה זו עם משנתנו, בה אומר ר"א אף משהופשט⁵.

יש יתרון מסוים בגרסה זו, לפיה מובנת יותר שאלת הגמ' "מאי בינייהו", שכן על פיה לא התפרש בברייתא מהו ההבדל בין הדעות, אלא רק שזה מצריך "מקבל טומאה" וזה מצריך "ראוי", ואין מחלוקת זו נוגעת לעור, ולפיכך מחפשת הגמ' את ההבדל בין הדעות. מכל מקום, רש"י (ד"ה מאי בינייהו) מעדיף את הגרסה "משהופשט", ומסביר שהשאלה "מאי בינייהו" אין פירושה מה הנפקא מינה ביניהם, אלא מה טעמם. שורש השאלה הוא, כיצד למד ר' יהודה את שיטתו מהדוגמא של "בגד", והיכן מצינו בגד שאינו מקבל טומאה אלא רק ראוי לה? זוהי גם מסקנת תוס' בפירוש הסוגיה⁶. כיוצא בזה כתב הרשב"ד (בפירושו לתו"כ שם), שאמנם קיימת נפקא מינה ברורה בין הדעות לגבי עור שהופשט, אבל הגמ' לומדת מהברייתא "אף כל" שהמחלוקת עוסקת בדברים נוספים מלבד העור, ועל כך שאלתה "מאי בינייהו".

דעת רבי יהודה: "ראוי לקבל טומאה" - במחשבה או במעשה?

בטעמו של רבי יהודה פירשו כמה ראשונים, שעור שהופשט מקבל טומאה במחשבה גרידא, ואינו טעון מעשה לשם כך, ולפיכך הרי הוא כבר כעת "ראוי לקבל טומאה"⁷.

3. בגמ' לפנינו נאמר סתם "רבא אמר", ובצד הגליון הובא נוסח אחר: "איכא דאמרי רבא אמר". בחק נתן ציין לכתב יד שבו מופיע "רבינא", ואילו היעב"ץ הציע מדעתו "רבה". יש להעיר, שהצעת בעל חק נתן מתאימה לדרך הגמ' להביא את דברי רבינא אחרי אביי ורבא (שבת נב,א ונדה כח,א), ואילו הצעת היעב"ץ קשה מבחינה זו, שכן דרך הגמ' להביא את דברי רבה קודם אביי ורבא (שבת פ,א וזבחים קט,ב), כסדר כהונתם בראשות הישיבה, כמבואר בגיטין ס,א: "ההוא שיפרא דהוה מעיקרא... בי רבה... ולבסוף בי אביי ולבסוף בי רבא".

4. כך הבינו כמה אחרונים בדברי תוס' (טהרת הקודש; מים קדושים, ועוד), וכן משתמע מהדיון בתוס' על השאלה "מאי בינייהו", שעל פי גרסה זו אין נפקא מינה בין ר' יהודה לר' אלעזר לגבי עור, וכן נראה מלשון המיוחס לר"ש לתו"כ הנ"ל. מאידך, בדיון בהמשך תוס' (צד,א) על קבלת טומאה בעור נראה, שאפילו לדעה המחמירה יותר בענייני הרי הוא "מקבל טומאה במחשבה", אבל בלא מחשבה כלל – אינו מקבל טומאה! לפיכך ניתן לפרש דבריהם, שלפי גרסה זו ר' אלעזר יודה בעור

ראוי לטומאה (משנה למלך הל' כלים ב,א; אבן האזול מעה"ק ח,ה). גם על פי פירוש רש"י יש מקום ליישב את שיטת הרמב"ם, שאמנם הבגד החסר מעשה נחשב "ראוי", אבל הגמ' הזכירה את ביטול המחשבה כדי להשמיע רבותא בדעת ר"א, שאפילו בדבר המחוסר מחשבה בלבד אין חיוב כיבוס (עזרת כהנים לתו"כ שם)¹¹.

בגד שחישב עליו לצורה - שיטת הר"ש. בגד המשמש רק לקישוט, ולא לגוף האדם - אינו מקבל טומאה (ועיין תוספות בביצה יד ע"ב ד"ה מפני, על הסיבה שהפרכת מקבלת טומאה). לדעת הר"ש בפירושו לכלים, הגמרא כאן, האומרת שבגד שחישב עליו לצורה אינו מקבל טומאה, עוסקת בבגד המיועד לקישוט, ואינו מקבל טומאה אלא אם כן יבטל את מחשבתו.

בדוגמא השלישית, עוצבא שחשב עליה לקצעה [רש"י: שטיח¹² שחשב עליו לעגל פינותיו וליפותו]. פשטות לשון הגמ' נוטה לדעת הרמב"ם: "עוצבא דחשיב עלה לקצעה איכא בינייהו, מאן דאמר ראוי – הא נמי ראוייה", ולא נאמר שראוייה משום שיכול לחשוב עליה, או לבטל מחשבתו הראשונה, כמו שנאמר בהסברים הקודמים; ועוד, שבהמשך

"ראוי לקבל טומאה" ומחוייב כיבוס (חק נתן). למרות זאת, עור שלא הופשט אינו טעון כיבוס, מפני שהוא נחשב כחלק מהבשר (חמדת דניאל). כך גם דעת פירוש 'תוספות אחרות' לספרא (שם), הכותב: "מניין לרבות את העור משהופשט... פירוש, דחוי לעיבוד" (ועיין במיוחס לר"ש שם)⁸.

ביאור הסוגיה לשיטות השונות

שיטת רש"י עולה בפשטות מן הגמרא (צד,א), המביאה כדוגמא לדבר הראוי לקבל טומאה ועדיין אינו מקבל את המטלית הפחותה משלוש אצבעות, שראוייה לקבל טומאה משום "דאי בעי חשיב עליה". מכאן שבגד הטעון מחשבה כדי לקבל טומאה נחשב "ראוי". לדעת הרמב"ם יש לומר, שאמנם בעור חידושו של רבי יהודה גדול יותר, שאפילו המחוסר מעשה נקרא "ראוי", אבל הגמ' מביאה עוד השלכה למחלוקתם במקרה קל יותר⁹.

בדוגמא השניה, בגד שחישב עליו לצורה, אומרת הגמ' שהוא ראוי לקבל טומאה משום "דאי בעי מבטיל ליה למחשבתיה". רש"י (ד"ה רבא) מפרש, שבעליו תכנן לרקום עליו ציור¹⁰, ועד גמר מלאכתו אינו מקבל טומאה. על פי פירושו יש מכאן הוכחה שבגד הטעון מעשה כדי שיקבל טומאה אינו נחשב "ראוי", שהרי בגד זה כשיושלם יקבל טומאה, ובכל זאת אינו נחשב "ראוי" אלא רק מחמת האפשרות שבעליו יבטל את תוכניתו (קושיית הלחם משנה והחק נתן)!

אפשר שהרמב"ם מפרש אחרת את המושג "בגד שחישב עליו לצורה". במשנה בכלים (כד,יג) נאמר: "שלושה סדינין הן... ושל צורות – טהור מכלום", ופירשו המפרשים שזהו סדין שלא נועד ללבישה ושכיבה אלא להיות דוגמא לרוקמים (ר"ש רא"ש ורמב"ם שם ובהל' כלים כז,יב), או לתלותו לנוי (גר"א), ואינו מקבל טומאה כי אינו מיועד לשימוש. הר"ש אף מצטט את הסוגיה כאן, ומבואר שפירשה שלא כרש"י, שמדובר בבגד שגם כשתושלם עשייתו – לא יקבל טומאה. ממילא, אין להוכיח מהגמ', שנוקקה לומר "מבטיל ליה למחשבתיה", שבגד המחוסר מעשה אינו נחשב

10. ומדובר שתכנן כך מתחילת עשייתו של הבגד (רש"י לגרסת השטמ"ק אות יז; רבנו פרץ המובא בחק נתן), שאם לא כן הרי כבר ירד לידי טומאה, ואינו עולה ממנה אלא בשינוי מעשה.

11. הלח"מ תירץ אחרת, שהרמב"ם הבין את הגמ' כרש"י, שאין כיבוס בבגד המחוסר מעשה, אבל חילק בין עור לבגד: סתם עור מיועד לעיבוד, ואילו סתם בגד אינו מיועד לציור. לפיכך, סתם עור המחוסר מעשה לעיבוד שקול כבגד שחשב לציירו ודיו במחשבה כדי לבטל זאת. ובמרומי שדה (צגב), חילק כעין זה, שעור המחוסר מעשה – מכל מקום שם עור עליו, מה שאין כן בגד, ור' יהודה לומד מהדוגמא של בגד על כל דבר ששמו עליו.

12. על פי פירושו לעיל ל"מאי בינייהו", שהגמ' מחפשת בגד הראוי לטומאה כדוגמא לעור, נזקק רש"י לפרש ש"עוצבא" האמורה כאן היא בגד. ואמנם במקומות אחרים היא של עור (כלים פכ"ז מ"ז, וכל הפרק עוסק בכלי עור; בבא קמא סו,ב: "עיצבא... מעיקרא קרו ליה משכא"), אבל מובנה של מילה זו הוא שטיח, ורובן מעור ומקצתן של בגד. לעומת זאת לפירושים האחרים ל"מאי בינייהו", כדלעיל, אין צורך בכך (טהרת הקדש).

8. בשאלה זו האם עור שלא מעובד מקבל טומאה במחשבה גרידא קיימות סתירות לכאורה, והתוס' (צד,א ד"ה מנין) האריכו ליישב את הגמרות הסותרות בעניין זה. גם במקורות התנאים אין הדבר ברור: בתורת כהנים (שמיני פרשתא ו,יא) נאמר ש"עור המצה" (שלא עובד כלל) אינו מקבל טומאה, ואילו במשנה (כלים יז,טו) נאמר שעור המצה שעשה ממנו כיס – מקבל טומאה, וכך נראה ברמב"ם בהל' כלים ב,א. המשנה למלך (שם) דן בנושא בהרחבה, ותמה על השמטת הרמב"ם את דין הספרא; אבל בהל' כלים כד,ו כתב הרמב"ם: "ואם היה [העור] חסר מלאכה אין המחשבה מועלת בו עד שתיגמר מלאכתו", והעיר על כך החסדי דוד (תוספתא כלים ב"ב ד,ד). הריטב"א (שבת מט,ב) חילק בעניין זה בין טומאת מדרס, הטעונה עיבוד, לבין שאר הטומאות.

9. הדבר תלוי בפירוש השאלה "מאי בינייהו": רש"י פירש, כאמור, שהגמ' מחפשת איזהו הבגד הראוי לקבל טומאה ואינו מקבל, שממנו למד ר"י את שיטתו בעור. לפי זה, מסתבר שר"י אינו יכול לומר בעור דין שלא מצאנו כיוצא בו בבגד! לעומת זאת הרמב"ם עשוי לפרש כראב"ד הנ"ל, שהגמ' מביאה דוגמאות נוספות למחלוקתם, לאו דווקא כמקור למחלוקתם בעור.

נראה שהרמב"ם גורס בדברי אביי: "מטלית הפחותה משלשה איכא בינייהו" (קרבן אורה; רש"י).

בגד של שלשה טפחים ובגד של שלש אצבעות. קבלת הטומאה בחפצים תלויה בהיותם משמשים לאדם. מן המשנה במסכת כלים נראה ששני הבגדים מקבלים טומאה, כי שניהם שימושיים, אלא שהקטן יותר, אם בעליו החליט שלא להשתמש בו עוד ועשה מעשה המוכיח על כך - אינו מקבל טומאה. עוד נראה מהמשנה, שבגד פחות מג' אצבעות אינו מקבל טומאה כלל. לעומת זאת בסוגיה כאן נאמר שמחשבה מועילה לבגד קטן להביאו לידי טומאה, והמפרשים הסבירו זאת בדרכים מיוחדות.

מכמה משניות נראה, שבגד בשיעור ג' אצבעות מקבל טומאה, אלא שיש שני חילוקים בין ג' אצבעות לג' טפחים: האחד, שג' טפחים ראויים לשיבה, ולכן הבגד מקבל טומאת מדרס (כאשר זב או נדה יושבים עליו), מה שאין כן בפחות מכן, שאינו מקבל אלא טומאת מת וכיוצא בה (כלים פכ"ז מ"ב). השני, שבגד בשיעור ג' אצבעות שעשה בו מעשה המוכיח שאינו רוצה עוד להשתמש בו כבגד, כגון שהשליכו לאשפה - אינו מקבל טומאה עוד, מה שאין כן בג' טפחים (כלים פכ"ז מ"ב; פכ"ח מ"א)¹⁴. הדבר מוסבר על פי הגמ' בשבת (כו, א), שבגד בשיעור ג' טפחים ראוי לעשירים, ואילו בגד בשיעור ג' אצבעות ראוי לעניים בלבד. אביי עצמו אומר בכמה מקומות (שבת קכה, א; סוכה טז, א; נדה ס, ב), שמטלניות הפחותות מג' אצבעות אינן ראויות אפילו לעניים.

על פי האמור נראה, שמטלית הפחותה מג' אצבעות אינה מקבלת טומאה כלל, אפילו חשב עליה. לאידך גיסא, מטלית הפחותה מג' טפחים מקבלת טומאה בסתמא, אלא אם כן ביטלה משימוש. נמצא, שבדברי הגמ' כאן אודות מטלית שבסתמא אינה מקבלת טומאה, אבל אם חשב עליה, מקבלת - טעונים הסבר. על פי הגרסה "שלשה" יש לומר,

נאמר: "מאן דאמר דבר המקבל טומאה, הא לאו מקבלה טומאה עד דמקצע לה" (ולא עד שיחשוב עליה)¹³. לדרך זו ניתן לומר, שגם ההסברים הקודמים בגמרא אינם חולקים על יסוד זה שגם מחוסר מעשה נחשב "ראוי", אלא שהם לא פירשו זאת (חק נתן); או שביאורי הגמ' חלוקים בשאלה זו, והלכה כתירוץ בתרא (הר המוריה; וראה מה שכתב לבאר את ההבדל בין אביי ללישנא קמא דרבא). רש"י (ד"ה עוצבא וד"ה עד שיקצענה) נזקק כאן להוסיף, בין בדברי הגמ' ובין בברייתא שהובאה כסיוע להם, שהעוצבא ראויה לטומאה משום שיכול לבטל מחשבתו.

מפירושו המשנה משתמע שהרמב"ם פירש את שלוש הדוגמאות בגמ' כרש"י, שכן כתב תחילה על העור שהופשט: "ראוי הוא לטומאה כלומר אם תוקן ועובר", כשיטתו הנ"ל, ואילו בהמשך כתב: "וכך כל הדומה לו משאר הדברים שאינן מתטמאין כמות שהן, אלא שאם שינה בהן מחשבה חוזרין להיות מקבלין טומאה", הרי שביתר הדברים די בשינוי מחשבתו על מנת שייטמאו, ונראה שכוונתו בזה לכל האמור בגמרא על ידי אביי ורבא (קדשי דוד).

שיעור המטלית - באצבעות או בטפחים?

דיון נוסף בסוגיה, ללא קשר לשאלה הכללית של גדרי "ראוי לטומאה", הוא שיעור המטלית הראויה לקבל טומאה. אביי אומר ש"מטלית הפחותה משלש [על שלש סופרים] איכא בינייהו". לפי הגירסה שלפנינו: שלש, בלשון נקבה, הכוונה לשלש אצבעות (כשש-שבע ס"מ), וכך גרסו כמה ראשונים (תוס' סוכה טז, א ד"ה דלא; נדה ס, ב ד"ה במטלניות; ר"ש כלים כח, ח). על פי נוסח זה מתברר מדברי אביי, שגם מטלית הקטנה מגודל זה מקבלת טומאה, אם חשב עליה וייעד אותה לשימוש כלשהו¹⁴. אולם הרמב"ם בהלכות כלים (כב, כא) כותב: "מטליות שאין בהן שלשה טפחים [כ- 24-30 ס"מ, ע"פ הדעות השונות בשיעור הטפח] על שלשה טפחים אינן מקבלות טומאה. ואם חשב עליהן והכינן - מקבלין טומאה עד שיהיו פחות משלש על שלש, שכל פחות משלש על שלש אצבעות אינו מקבל טומאה כלל ואף על פי שהכינו". וכן עוד שם (כג, ג): "שכל פחות משלש אצבעות טהור מכלום"¹⁵. אם כן הרמב"ם מיקל בשתי נקודות: א. מטלית ששיעורה בין ג' אצבעות לג' טפחים - מן הסתם אינה מקבלת טומאה, אלא אם כן חשב עליה; ב. מטלית הקטנה מכך - אינה מקבלת טומאה בשום אופן.

14. בבגד שנעשה מתחילה בגודל זה למטרה כלשהי, כגון אזור הצר מג' אצבעות, אין ספק שהוא מקבל טומאה, כמבואר בגמ' בשבת (סג, ב): "אריג כל שהוא טמא", עיין בתוס' שם ד"ה מניין וברמב"ם הל' כלים כב, א. הדיון כאן הוא על חתיכת בד שלא תוכנה מראש כבגד בגודל כזה.

15. הראב"ד שם חולק במצבים מסוימים, וראה בהערה הקודמת.

16. במקרה גבולי, שהתקינו לפקוק בו את המרחץ וכדומה, שעשוי להחזירו לשימושו כבגד, נחלקו תנאים אם מקבל טומאה (פכ"ח מ"ב).

13. אכן, הר"י קורקוס כתב שהרמב"ם למד את שיטתו מהעוצבא, ונראה שכוונתו כאמור. אמנם הרמב"ם עצמו בהל' כלים (כד, ו) פוסק שעוצבה מקבלת טומאה במחשבה גרידא, אע"פ שיש בה חסרון מלאכה, וזאת על פי המשנה (כלים כו, ז). הדברים מנוגדים, לכאורה, לברייתא כאן (המובאת גם בתוספתא בכלים ב"ב ד, ד), שהעוצבה טעונה קיצוע. יש מפרשים שר"ש בן מנסיא, בעל הברייתא, חולק על המשנה (מנחת ביכורים); ויש מפרשים שהמשנה עוסקת בסתם עוצבה, שאינה צריכה קיצוע, והתוספתא בעוצבה שחשב לקצעה (תוס' בב"ק סו, ב ד"ה ועיצבא, וחסדי דוד בכלים שם).

סיכום

נחלקו תנאים על חיוב הכיבוס בדבר שאינו מקבל טומאה כמות שהוא אלא ראוי לקבל טומאה: דעת ר' יהודה שעור שהופשט טעון כיבוס, כי אמנם אינו מקבל טומאה אבל ראוי הוא לכך, על ידי מחשבה (רש"י תוס' וראב"ד) או על ידי מעשה (רמב"ם). ודעת ר' אלעזר, על פי הגרסה המקובלת בראשונים, שעור שהופשט אינו טעון כיבוס, כי אינו מקבל טומאה. לפי גרסה מסוימת, אף ר"א מודה בעור שהופשט, ולפיה צריך לומר שאף הוא מקבל טומאה. הלכה כרבי יהודה.

הגמ' מעלה כמה הבדלים בין הדעות, לגבי בגדים שונים שאינם מקבלים טומאה אבל ראויים לקבלה. לדעת רש"י ותוס', רק מה שראוי לקבל טומאה במחשבה גרידא טעון כיבוס, ולא מה שמחוסר מעשה. לדעת הרמב"ם, גם המחוסר מעשה טעון כיבוס.

בעניין שיעור המטלית הטעונה כיבוס לדעת ר' יהודה, גרסת כמה ראשונים שאף פחות מג' אצבעות ראויה לכך, בניגוד למה שנראה מכמה מקומות שמטלית בשיעור זה אינה מקבלת טומאה כלל, אפילו אם יחשוב עליה. יש שפירשו את הסוגיה כאן בבגד גדול שבו קרעים רבים בשיעור זה (ר"ש בכלים). או שמטלית זו תקבל טומאה על ידי מחשבה בצירוף מעשה המוכיח עליה (תוס' בסוכה). לרמב"ם היתה כנראה גרסה שונה, לפיה מדובר במטלית הפחותה מג' טפחים, אך יתירה מג' אצבעות.

מערכה רמו. כיבוס עור קשה (צד, א-ב)

מהלך הסוגיה

בריייתא בגמ' נחלקו תנאים על חובת הכיבוס בעור: לדעת תנא קמא אין בו אלא חובת ניקוי ("גרירה"), ולא כיבוס, ואילו לדעת 'אחרים' יש בו חובת כיבוס.

רבא מוכיח שהכל מודים שיש כיבוס בעור, מהפסוק בפרשת נגעי בגדים: "או כל כלי העור אשר תכבס" (ויקרא יג, נח), ולפיכך העמיד את המחלוקת על עורות קשים דווקא,

שרש"י כאן הכותב "דאי בעי חשיב עלה – לתקן חלוקה" אינו מפרש כר"ש (עיין בר"ש שם, המביא את פירוש רש"י בקושייתו, ולא בתירוצו).

20. תוס' כותבים שכך פירשו בכלים, וידוע שהתוספות לסוכה הם לרבינו שמשון, ושם לא פירש כך, כאמור; ואפשר שפירושו לכלים עבר מהדורות שונות.

21. הדברים מתיישבים גם עם שיטת רש"י הנ"ל, לפיה בגד המחוסר מעשה אינו נחשב "ראוי לקבל טומאה": אם הוא מחוסר מעשה תיקון הנצרך לדבר – אינו "ראוי", אבל תוס' מדברים על מעשה קטן המוכיח על כוונה להשתמש, ולא מעשה תיקון.

1. בגמ' בהוריות (יג, ב) נאמר שזהו כינוי לר' מאיר, וכן כתב השאילתות (מצורע, שאילתא פח) על הסוגיה כאן: "מאן אחרים? ר' מאיר היא", וכן בפסקי הרי"ד.

שמדובר על מטלית הפחותה מג' טפחים וכבר השליכה לאשפה וכדומה, ובמצב זה אם חשב עליה לשוב ולהשתמש בה – הרי היא מקבלת טומאה¹⁷.

לעומת כל האמור, שנינו בכלים (פכ"ח מ"ח): "בגדי עניים, אף על פי שאין בהם שלש על שלש, הרי אלו טמאים מדרס". מכאן שגם בגד הפחות משלש על שלש אצבעות מקבל טומאה במצב מסוים, ואפילו טומאת מדרס! ויש שגרסו שם "שלשה על שלשה" (תוס' להלן צה, א ד"ה מעיל). אולם הר"ש שם מסיק, על פי התוספתא (כלים בבא בתרא ו, א), שמדובר בבגד קרוע שאין בו חתיכה שלמה של שלש על שלש, אבל קרעיה מחוברים זה לזה מצדדיהם, כך שכלל הבגד רחב, ועבור עני יש חשיבות גם לבגד זה¹⁸. על פי זה מסביר הר"ש גם את סוגייתנו: אביי מדבר על בגד כזה, וכשהוא שייך לעשיר, ולכן אינו מקבל טומאה אלא אם כן חשב עליו¹⁹.

תוס' בסוכה (שם) נוקטים בדרך אחרת: הסוגיה כאן עוסקת במטלית בפני עצמה וכשאין בה שלש על שלש, שמחשבה גרידא אינה מועילה לה לקבל טומאה, אבל מועילה לה מחשבה להשתמש בבגד אם מחשבתי תהיה ניכרת מתוך מעשיו (כגון שהניחו במקום המיוחד לבגדים המיועדים לשימוש. מהר"ם מלובלין), ומשום כך הבגד ראוי לקבל טומאה²⁰. לדבריהם צריך לומר, שדברי הגמ' "דאי בעי חשיב עליה" היינו שגם יעשה מעשה המוכיח על כך²¹. מדברי הרמב"ם הנ"ל "ואע"פ שהכינו" נראה שלא כך, וגם מעשה לא יועיל למטלית זו לקבל טומאה (ועיין מי נפתח, פרפר לו, ג, שהעיר על תוס').

במשנתנו

נאמר שעור שניתז עליו מדם החטאת טעון כיבוס, ומכאן שעור נחשב כבגד, ואף הוא בכלל הכתוב: "ואשר יזה מדמה על הבגד... תכבס במקום קדוש". הסוגיה עוסקת בשאלה, האם מדובר דווקא בעור רך, ואילו עור קשה נחשב ככלי, שהדם שעליו טעון גרידה בלבד (ראה במערכה הבאה). שאלה זו נקשרת גם להלכות שבת: האם שטיפת עור קשה במים נחשבת ככיבוס, האסור בשבת? כדרכנו, נתמקד בהלכות הכיבוס במקדש.

17. בערוך השלחן (רכו, ז) ובחזון איש (כלים סי' כח סקי"ז) כתבו כעין זה, ששלש על שלש מקבל טומאה בלא מחשבה דווקא בחתיכה חדשה, או הלכותה מבגד טוב, אבל 'מטלית' האמורה כאן היא בלוייה ועומדת להיזרק לאשפה, ולכן אינה מקבלת טומאה אלא אם כן חשב עליה (במשנה בכלים כז, יב נראה שמטלית שחשב להשליכה עדיין מקבלת טומאה עד שישליכנה לאשפה, אבל אפשר שמטלית בלוייה סתמה לאשפה).

18. הרמב"ם בפירושו המשנה שם מסביר בדרך דומה: מדובר על בגד גדול המורכב מטלאים שכל אחד מהם פחות משלש על שלש.

19. נראה שלפירוש זה צריך לומר ש"חשיב עליו" היינו שחישב עליו להשתמש בו כמות שהוא, שכן אם חישב עליו רק כטלאי לתיקון חלוקה – אין נראה לחלק בין בגד מלא קרעים לבין מטלית סתם, ששניהם ראויים למטרה זו במידה שווה. מכאן,